

на значно зменшений очікуваний вплив раціональності в процесі закупівлі. Досить значну роль відіграють фактори суб'єктивного характеру, це явище вчені пояснювали інерцією мислення людини [6]. Нами запропоновано графічну модель поведінки корпоративних клієнтів із урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх чинників (рис.2).

Висновки та пропозиції. Основні зміни у класичній системі формування асортименту стосуються нових уявлень про процес вибору товару споживачем, який обумовлений не тільки раціональною, а й ірраціональною складовими.

Основна перевага рефлексивного підходу полягає у неможливості його швидкого виявлення конкурентами і дозволяє зберегти конкурентну перевагу підприємства значно довше.

Перспективи подальших досліджень. Пошук інформаційних та стимулюючих чинників впливу на споживачів. Подальші дослідження рефлексивного методу мислення особами, які приймають рішення про формування асортименту підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Маркетинг: Учебник / Под ред. А.И. Романова – М.: Банки и биржи, 1996. – 560с.
2. Зав'ялов П.С., Демідов В.Е. Формула успіху. – М.: Міжнародні відносини, 1991
3. Котлер Ф. Основи маркетингу: Пер. с англ. / Заг. ред. і вступ ст. Е. М. Пенської. – М.: Прогрес, 1990. – 796.
4. Діхтль Е., Хершген Х. Практичний маркетинг. — М.: Висш. шк., 1995
5. Лефевр В.А. Рефлексия. – М.: «Когинто-Центр», 2003. – 496 с.
6. Юлдашева О.У. Промышленный маркетинг: теория и практика. [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://enbv.ru>

УДК: 339.944:631.5:(477.72)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Скрипник С.В. – к.е.н., доцент,
Собченко А.М. – к.е.н., доцент, Херсонський ДАУ*

Постановка проблеми. У ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності є однією з головних. Саме в ній знаходять своє відображення економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості окремого підприємства, галузі, країни в цілому. Від її стану та розвитку залежить кількість і якість виробленої продукції, прагнення товаровиробників максимально впроваджувати інновації, оперативно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури, конкуренцію, підвищувати культуру та організацію виробництва, знижувати витрати. Для її здійснення необхідне відповідне конкурентне середовище, що передбачає вільне

входження і вихід суб'єктів господарювання на ринки, вільне підприємництво та ціноутворення, вільний доступ до ресурсів.

Стан вивчення проблеми. Проблематиці ефективного задіяння різного ряду зовнішньоекономічних чинників на формування конкурентоспроможності вітчизняних підприємств – суб'єктів агропромислового комплексу (АПК) знайшли відображення в наукових працях провідних учених-економістів - В.Г. Андрійчука, Т.Ю. Богомолової, В.І. Бойка, В.П. Галушки, В.І. Губенка, О.Д. Гудзинського, О.М. Жеглова, А.М. Кандиби, І.І. Лукінова, Ю.П. Макогона, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавера, А.П. Румянцева, Ю.І. Сирка, О.В. Шубравської, А.С. Юзефовича, О.І. Яковлева та інших. Однак в умовах розвитку ринкової економіки в Україні невирішеними залишаються безліч теоретичних, методичних і практичних питань управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, що посилюється фактором вступу України до СОТ.

Завдання і методика досліджень. Основною метою статті є дослідження ефективності здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу України і Херсонської області зокрема, виявлення зовнішньоекономічних чинників, які впливають на формування конкурентоспроможності аграрних підприємств і розробка рекомендованих пропозицій щодо її вдосконалення. Для цього необхідно проаналізувати сучасний стан здійснення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, виявити фактори, що на них впливають і визначити проблеми, що стримують їх подальший конкурентоспроможний розвиток. Аналіз основних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств дозволяє стверджувати, що вони є різноплановими, тобто дають можливість різнобічно охарактеризувати їх діяльність. При цьому виникає необхідність проаналізувати конкурентоспроможність аграрних підприємств за всіма критеріями комплексно. На мікрорівні більш прийнятними є такі методи, які дозволяють отримати чисельно визначений показник на основі використання даних статистичної звітності.

Результати досліджень. У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного лідера з виробництва сільськогосподарської продукції та основних продуктів харчування: зерна, цукру, олії, м'яса, продуктів переробки молока тощо. Але реалізація цього потенціалу вимагає докладання великих зусиль. Розв'язання задач, поставлених у регіональних програмах розвитку сільськогосподарства і агропромислового комплексу (АПК), дозволить йому зайняти відповідне місце в народногосподарському комплексі як регіону, так і країни, створити оптимальні умови для розширення експорту продукції сільськогосподарства та достойне входження її у світове співтовариство.

Агропромисловий комплекс України нині переживає не найкращі часи. Як і багато інших галузей, він знаходиться у глибокій транснаціональній кризі. Реформи в аграрному секторі України просуваються повільно. Одна із причин – неспроможність уряду виробити і втілити дієву стратегію реформ, спрямовану на забезпечення тривалої ефективності галузі та підвищення її конкурентоспроможності. Цю неспроможність зумовлюють кілька чинників, зокрема такі: неспроможність виробляти й аналізувати політику; брак скоординованості у виробленні та провадженні політики; невідповідність адміністративних структур; опір сторін, зацікавлених у гальмуванні реформ; вплив консервативних сил.

Щодо аграрних підприємств, проблеми забезпечення і підвищення їх конкурентоспроможності є однією з ключових у національній аграрній економіці. Це пояснюється стратегічним значенням продовольчих товарів на внутрішньому аграрному ринку та входженням країни у світовий політичний та економічний простір. Це потребує адаптованості її національної економіки до найважливіших тенденцій зовнішнього середовища. При цьому основними перевагами для вітчизняних виробників є вступ країни до світового співтовариства через поступове поширення на аграрний сектор міжнародних правил торгівлі, інвестування, кредитування, страхування тощо. Запорукою використання цих переваг є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, забезпечення її відповідності міжнародним стандартам, вимогам ринку, світовому науково-технічному рівню.

Аграрний сектор України має величезний потенціал, але за браком відповідних економічних та інституційних умов не може його використати. Спад виробництва великою мірою зумовили помилки в здійсненні аграрної політики. Керівники та працівники сільськогосподарських підприємств не мають відповідних стимулів до діяльності, а ця обставина приводить до низької продуктивності факторів виробництва. Не останню роль відіграє збереження монополізованої і неефективної системи постачання виробничих ресурсів і реалізації продукції. Цю структуру Україна отримала в спадок від планової економіки. Як і раніше, існує також непрямий контроль над цінами, що його встановлюють через державні угоди та замовлення. За такої політики сільськогосподарські виробники постійно перебувають під тиском і змушені продавати продукцію за низькими цінами. Інакше не матимуть доступу до ресурсів і кредитів, які вкрай важко одержати самотужки. Тому існує істотна різниця між світовими і внутрішніми цінами на сільськогосподарську продукцію.

Неправильно розроблений план приватизації не допоміг розв'язати проблеми корпоративного управління, а також не сприяв реальній реструктуризації сільськогосподарських підприємств. У кінцевому підсумку, ефективність аграрного сектора загалом не підвищилася. Через нестачу інвестицій практично не відбувається оновлення матеріально-технічної бази підприємств. Розвиткові та реструктуризації в аграрному секторі перешкоджають, зокрема, такі чинники: брак чітко визначених прав власності на землю, брак ефективної правової основи для оренди землі, слабкий розвиток ринку землі та неможливість використовувати землю як заставу, обмежений доступ підприємств до фінансових ринків і, нарешті, непоінформованість сільських мешканців щодо їхніх прав та обов'язків.

Фактичні реалії вітчизняних поглядів на місце експорту та імпорту товарів багато в чому є недосконалими, економічно не виваженими. За їх допомогою до останнього часу не вдавалося забезпечити бажаних сподівань про подолання кризи в зовнішньоекономічній діяльності галузей АПК, яка невинно затягнулася. Загальними ознаками кризи стали: різке розбалансування між експортом й імпортом, деформація структури експорту й імпорту; стрімке падіння обсягів експорту товарів; формування структури експорту під впливом стихійних процесів; обмежена відтворювальна можливість експорту та структурний стан імпорту; порушення антимонопольного законодавства; недобросовісна конкуренція. Саме тому зовнішньоекономічна діяльність практично не інтегрована у світові процеси, а аграрні суб'єкти підприємництва втрачають

зовнішній ринок.

Розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектора, основою якого є загальна інфраструктура агропромислового сектора, не досконала, має цілий ряд вад, які обумовлені внутрішніми (ендогенними) та зовнішніми (екзогенними) чинниками. До внутрішніх чинників відносяться: незбалансованість аграрної структури виробництва; недостатній облік споживчого попиту; низька ефективність виробництва; відсутність стимулів до підвищення конкурентоспроможності; недосконалість організованих каналів отримання стратегічної і оперативної ринкової інформації та неефективність структури експорту агропромислових підприємств, в яких більшість складають товари з низьким ступенем переробки [2]. До зовнішніх чинників слід включити такі: нормативні, які полягають у слабкому рівні гармонізації національного законодавства з міжнародним; економічні, які обумовлені відсутністю відповідних умов для виходу на міжнародний ринок і залучення інвестицій в аграрний сектор; екологічні, що викликані недотриманням, а в ряді випадків і певним ігноруванням агровиробниками природоохоронних вимог ведення сільськогосподарської діяльності та збереження довкілля; соціально-культурні, пов'язані з розвитком суспільства і ментальними особливостями української нації [3].

Головним у підвищенні ефективності аграрного виробництва є усунення дії і деструктивного впливу ендегенних чинників, що в кінцевому рахунку обмежують або виключають можливість виникнення екзогенних. Важливим фактором зовнішньоекономічної діяльності в АПК стає регулювання ступеня відкритості внутрішнього ринку та пов'язаної з цим структури експорту й імпорту товарів для АПК.

Разом з тим, світовий досвід свідчить про наявність чинників виробництва, які є важливою, але недостатньою умовою успішної конкуренції. Для цього ще потрібні певний попит на продукцію, зокрема, вимогливі споживачі, конкурентоспроможні постачальники і суміжники, сумлінне ведення конкуренції, відповідна стратегія підприємств щодо їх розвитку і підвищення конкурентоспроможності.

Для оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності нами було здійснено аналіз стану зовнішньої торгівлі аграрною продукцією. Основними споживачами української продукції є країни ЄС, Росія, Білорусь, Ізраїль, Корея, Польща та ін. Найбільшим попитом на зовнішніх ринках користуються олійні культури, продовольча і фуражна пшениця, м'ясо і продукти його переробки. За даними Державного Комітету статистики, в 2011 р. Україна експортувала 12 % всього обсягу експорту пшениці до Ізраїлю, 16 – до Кореї, майже 6 – до Швейцарії, Угорщини та країн СНД, близько 15 % - до країн ЄС [4]. Позитивним моментом зовнішньоекономічного обороту Херсонської області залишається наявність великої питомої ваги експортованої продукції з високим ступенем переробки та спрямованість на експорт готових продуктів. Разом з тим, обсяг зовнішньоекономічного обігу товарів підприємств Херсонської області в останній час не перевищує 250-270 млн. дол. США, тоді як, наприклад, 4 2009 р. досягав 434,9 млн. дол. Для оптимального функціонування агропромислового комплексу та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах реалізації нової аграрної політики на ринкових засадах особливе значення має розбудова інфраструктури із залученням іноземних

інвестицій, великих приватних капіталовкладень.

Дослідження показали, що у зовнішньоекономічній сфері країни і регіону необхідно, насамперед, зберігати і розширювати ринки, на які постачається вітчизняна аграрна продукція. Слід модернізувати інфраструктуру, яка б сприяла ефективному розвитку зовнішньоекономічної співпраці (оскільки агропромислові підприємства регіону здійснюють переважно прості експортно-імпортні операції), залучати господарства населення до виробництва товарної продукції та сприяти підвищенню рівня їх товарності [5].

Щодо зовнішнього ринку та конкурентоспроможності АПК України на глобальному рівні, можна відзначити наступне. У широкому контексті передумови стратегічної трансформації експорту аграрної продукції на ринки ЄС потребують сучасних механізмів регулювання зовнішнього ринку, бо без досконалих механізмів зовнішня торгівля розвиватися не може. Тому поряд із розвитком власного виробництва таких товарів та насиченням ними в найближчій перспективі внутрішнього ринку зрозумілим і актуальним за нинішньої ситуації є імпорт певних товарів іноземного виробництва для збереження сільськогосподарської галузі від ще більших потрясінь і занепаду. Хоча, як уже було зазначено, у світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного в найближчій перспективі лідера з виробництва сільськогосподарської продукції та найважливіших продуктів харчування; зерна, цукру, олії, м'яса, продуктів переробки молока. Одним із важливих завдань реформування економіки України є трансформація агропромислового комплексу, підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на світових ринках. Ефективна робота ринків має вирішальне значення для досягнення загальної економічної ефективності, а отже, високої конкурентоспроможності аграрних підприємств.

У програмах розвитку та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств необхідно передбачити стратегію організації роботи сільського господарства, яка б сприяла подальшому розвитку в ринкових умовах аграрних підприємств та враховувала регіональні особливості, спеціалізацію, розвиток ринків конкретних видів продукції та організацію відповідної інфраструктури. Для цього треба враховувати 2 групи факторів, що впливають на ефективність роботи АПК [1]. Перша група охоплює фактори, що не залежать від товаровиробників. Вони формуються державними органами управління, у тому числі й регіональними (обласними, міськими, селищними). Це цінова, кредитна та податкова системи, політика державної підтримки галузі, регулювання відносин власності, розвиток науки тощо.

Друга група факторів залежить від самого товаровиробника, а також від політики місцевих органів самоуправління, направленої на розвиток агропідприємств району. Це способи ведення землеробства, рослинництва, тваринництва, застосування прогресивних технологій, застосування високоврожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, розвиток інфраструктури і матеріально-технічної бази та ін. Можливі також регіональні та територіальні державні програми, направлені на підтримку бюджетними засобами і ресурсами окремих регіонів з несприятливими для ведення сільського господарства природними умовами.

На нашу думку, для створення сучасного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва аграрних підприємств суттєве значення має формування аграрних технополісів, створені принаймні по одному в кожному

з регіонів нашої країни. Вони дозволять децентралізувати аграрний науково-технічний потенціал, стануть регіональними осередками технологічного розвитку, які об'єднують у науково-виробничий моноліт підприємства різних форм власності з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції і сировини, а також науково-дослідні інститути з метою ефективного співробітництва. Необхідно створити також систему фінансового обслуговування аграрного сектора (спеціальні аграрні банки, фермерські каси взаємодопомоги), розбудувати інфраструктуру і правовий механізм для формування реальних іпотечних відносин. Важливо створити необхідні умови для захисту вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника і підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Стабілізація виробничо-фінансового стану аграрних підприємств України на ринках СНД, ЄС та інших країн безпосередньо залежить від швидкості й спрямованості структурної перебудови експортно-імпортного потенціалу з стратегічною визначеністю на вивезення конкурентоздатної продукції на ці ринки.

Можливими шляхами підвищення конкурентоздатності українських аграрних підприємств, на нашу думку, повинні стати: відповідність вітчизняних стандартів на продукцію агропромислового комплексу вимогам стандартів Європейського Союзу, куди прагне вступити Україна сьогодні; налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку; поліпшення взаємозв'язків українських аграрних підприємств; налагодження співпраці підприємств агропромислового комплексу з науково-дослідними установами; збільшення експортного потенціалу вітчизняних підприємств шляхом сприяння і впровадження систем управління якістю; покращення репутації України на міжнародному ринку як виробника екологічно чистої і безпечної продукції; організація міжнародних виставок, ярмарок, конференцій на території нашої країни та сприяння участі вітчизняних суб'єктів господарювання у таких заходах за кордоном; збільшення обсягів державного фінансування наукових розробок в аграрній сфері тощо.

Таким чином, категорії конкурентоспроможності, конкуренції, конкурентного середовища, кон'юнктури ринку є невід'ємними елементами конкурентних відносин в АПК і для аграрних підприємств зокрема. Економічною основою їх формування є: реформування і приватизація підприємств, створення багатосекторної аграрної економіки; розвиток ринкової інфраструктури; створення нормативно-правової бази антимонопольного регулювання.

Проведений аналіз різних точок зору стосовно досліджуваної проблеми дає підстави зробити висновки про те, що конкурентоспроможність підприємства визначається як можливість його ефективної і прибуткової діяльності на основі виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг. Конкурентоспроможність галузі характеризується раціональним розміщенням, використанням ресурсів для задоволення споживчого попиту на товари в умовах конкурентного ринку, що виробляються з використанням інновацій. При цьому акцент робиться на умовах формування економічного середовища в галузі, як здатного забезпечувати оптимум впливу внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на ринкову економіку галузевих підприємств.

Конкурентоспроможність продукції відображає її відповідність суспільній потребі та витрати на її задоволення. Центральним моментом її характеристи-

ки є конкурентні переваги, які включають маркетингові, фінансові, виробничі аспекти. Згідно з обраними стратегіями розвитку, підприємства галузі формують конкретні переваги своєї продукції за такими напрямками: а) конкуренція зусиль та ресурсів на властивостях та якостях продукції; б) конкуренція на конкурентах; в) орієнтація на споживачів; г) орієнтація на ринкову перспективу. На практиці виділяються такі правила формування конкурентних переваг: 1) виробництво і пропозиція на ринок продукції за певними елементами цінності; 2) підтримка порогових стандартів за іншими складовими цінності; 3) домінування на ринку на основі постійного підвищення цінності продукції; 4) побудова високоорганізованої операційної моделі діяльності, що забезпечить надання найвищої цінності продукції.

За умов, коли держава не в змозі виділяти кошти на дотацію виробництва сільськогосподарської продукції, виходом із цієї ситуації є надання пільгових кредитів сільському господарству. Це, в свою чергу, вимагає чіткого контролю за одержанням, використанням і поверненням таких кредитів. Розміри пільгового кредиту повинні забезпечувати об'єктивну потребу виробника в кредитних коштах. Для цього доцільно відновити на сільськогосподарських підприємствах практику нормування оборотних коштів і складати на реальній основі поточні фінансові плани, які є підставою для укладання кредитних угод з банками. Отримання гарантій дасть можливість банкам повною мірою залучатися до управління кредитними ресурсами, сприяти подальшому розвитку виробництва на основі власної зацікавленості.

У процесі реформування фінансово-кредитного механізму необхідно вдосконалити законодавчу і нормативну бази інвестиційної сфери, розширити традиційні і втілити нові методи кредитування (лізинг та ін.), забезпечити належні умови фінансування та кредитування малих підприємств, створити сприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвестицій. Вимагає змін і податкова політика на основі диференційованого підходу до суб'єктів оподаткування та спрощення й уніфікації існуючих податків.

Висновки та пропозиції. У ході проведених досліджень нами виділено основні зовнішньоекономічні чинники, що перешкоджають конкурентоспроможності аграрних підприємств, по-перше, це низька конкурентноздатність їхньої продукції на зовнішньому ринку. Про це свідчать низька ефективність даної галузі порівняно з іншими країнами, невідповідність структури українського експорту попиту країн на сільськогосподарську продукцію, невелика частка підприємств, сертифікованих згідно з міжнародними стандартами тощо. По-друге, низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, нерозвиненість інфраструктури АПК, недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними, недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок та інші. З урахуванням цього доцільно реалізувати заходи за такими основними напрямками, як: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно зі стандартами ЄС, налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку, посилення кооперації аграрних підприємств різних форм власності, налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами тощо.

Крім того, для отримання реальних результатів необхідно постійне підсилення стратегічного потенціалу аграрних підприємств, здійснення макроеко-

номічного аналізу ситуації як на рівні країни, так і на всесвітньому рівні, постійне дослідження кон'юнктури ринків товарів і послуг, на яких діє або збирається виходити підприємство. Отже, формування та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в Україні належать до пріоритетних завдань національного економічного розвитку. Це визначається винятковим значенням аграрного підприємства у забезпеченні сталого розвитку аграрного ринку, здійсненні зовнішньоекономічних зв'язків, створення продовольчої безпеки держави.

Дотримуючись вищезазначених вимог, аграрні підприємства України зможуть зайняти конкурентоспроможне місце на світовому ринку аграрної продукції та міцно закріпити свої позиції. Оскільки світове співтовариство визнає українські підприємства агропромислового комплексу такими, що мають реальні перспективи завоювання значного сегменту міжнародного ринку аграрної продукції. Саме тому український уряд сьогодні повинен розробити таку державну політику розвитку АПК, такі економіко-правові, фінансові, адміністративні заходи, які реально забезпечили б ефективні структурні перетворення агропромислового виробництва з урахуванням як національних, так і міжнародних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Іщенко О. І. Вдосконалення регіонального розвитку агропромислового виробництва / О.І. Іщенко. – К.: Нора-прінт, 2001.- 252 с.
2. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти / О.І. Драган. – К.:ДАКККіМ, 2006.-144 с.
3. Мазаракі А. А. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні [Текст]: навч. посіб. / А. А. Мазаракі, В. В. Юхименко, Л. П. Сєрова, О. П. Гребельник, Т. Д. Ліпіхіна / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К.: КНИГА, 2003. – С. 190–191. – ISBN 966-96274-6-X. – ISBN 966-629-094-4.
4. Розвиток секторів і товарних ринків в Україні: НАН України, Інститут економічного прогнозування; за ред. проф., д.е.н. В. О. Точиліна. – Ужгород. 2001. – С. 400.
5. Рокоча В. В. Міжнародна економіка [Текст]: навч. посіб.: у 2 кн. / В. В. Рокоча. – К.: Таксон, 2000. – Кн. 1: Міжнародна торгівля: теорія та політика. – С. 320. – ISBN 966-7128-30-X. 6. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини [Текст]: підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / А. С. Філіпенко. – К.: Либідь, 2006. – С. 390 : іл. – ISBN 966-05-0432-7., 2006. – С. 470.